

VOORWOORD DOOR Stine Jensen

Nur 730/W112101

Bisac PHI000000

© MMXXI Nederlandse editie: Pepper Books

Copyright © Michael O'Mara Books Limited 2021

Tekst: Lesley Levene

© MMXXI Tekst voorwoord: Stine Jensen

First published in Great Britain in 2021 by

Michael O'Mara Books Limited

9 Lion Yard, Tremadoc Road, London SW4 7NQ

Oorspronkelijke titel: *100 Philosophers. The Wisdom of the World's Great Thinkers*

Nederlandse vertaling: Carla Hazewindus

Vormgever omslag: Sanneke Vlam, sproud.nl

Vormgever binnenwerk: Natasha Le Coultre

Opmaak binnenwerk: Studio L.E.O.

Alle rechten voorbehouden, inclusief het recht van reproductie in zijn geheel of in gedeelten, in welke vorm dan ook.

Pepper Books is een imprint van Uitgeverij Kluitman Alkmaar B.V.

pepperbooks.nl

Filosofie kwam toevallig op mijn weg. Ik had het niet als vak op de middelbare school gekregen; ik maakte op de universiteit kennis met filosofie dankzij avondcolleges die waren opengesteld voor studenten uit allerlei studies. Overdag zat ik in de collegebanken Engels, op de donderdagavonden, één keer per week, maakte ik kennis met de ideeën van onder anderen Wittgenstein, Foucault en De Beauvoir. Ik begon er steeds meer naar uit te zien, naar die avonden.

In vogelvlucht maakte ik een reis door de geschiedenis van de filosofie. Wat ik er zo mooi aan vond: mijn blik op de wereld kantelde wekelijks. Dacht je net het filosofische ei van Columbus in handen te hebben (Ja, Wittgenstein ziet het juist, we leven in een taalspel!), veranderde dat beeld de volgende week honderdtachtig graden en bezag je de wereld alweer met nieuwe ogen (Hoezo taal? Het beeld is sterker!). Ik was onder de indruk van de scherpte en logica, en soms van de frivoliteit en wildheid van sommige denkers.

Wie van de colleges had genoten, kon verder studeren via de zogenaamde 'Schopenhauer-route'. Dan deed je

filosofie als tweede studie erbij en kreeg je – hoera! – een extra jaar studiefinanciering (toen zes jaar in plaats van vijf). Die route bleek – misschien is dat minder een mirakel met zulke beloningen – populair onder studenten. De Universiteit Groningen bouwde het succesconcept uit met een kopstudie theologie – de ‘Jericho-route’. Ik sprong direct op de kar. Wat begon als een hobby voor in de avonden werd een tweede studie. Ik studeerde uiteindelijk af binnen de sociale filosofie, met een scriptie die *De verlangenmachine* heette, en ging verder met filosoferen in kranten, tijdschriften en op televisie, voor kinderen en volwassenen.

Sinds mijn studietijd is filosofie alleen maar populairder geworden in Nederland. Van tijdschriften tot cursussen en festivals, de opmars van de praktische en de levensfilosofie is niet te stuiten. Filosofie is toegankelijk geworden en boeken over filosofie kunnen op ieders nachtkastje worden aangetroffen. Ik begrijp het wel: filosofie kan je kijk op levensvraagstukken net dat nieuwe perspectief bieden waar je op zat te wachten en zet vraagtekens bij vanzelfsprekendheden. In een hectische maatschappij neemt de filosofie afstand van het onmiddellijke oordelen en bouwt zo een reflexieve adempauze in.

Dit boek is een soort ‘best of’, een citatenjukebox met de beste gestolde filosofische wijsheden. Het zijn citaten waarvan sommige je bekend voorkomen, andere zullen nieuw voor je zijn. Ze worden in dit boek in de geschiedenis geplaatst met een biografie van de denker erbij.

Anders dan tijdens mijn studie vind je in dit boek ook veel oosterse wijsheden, van Lao Zi, Dōgen en Zhang Zai, en dat

is winst. De belangstelling voor oosterse filosofie heeft het afgelopen decennium een hoge vlucht genomen; zelf werd ik erdoor gegrepen toen ik yoga en mindfulness ging beoefenen. De oosterse denkers staan hier – meestal gebroederlijk, en soms ook gezusterlijk – naast de westerse filosofen.

Wat brengt de wijsheid van filosofen je? Een van mijn favoriete denkers, de Deense filosoof Søren Kierkegaard, staat er ook tussen: ‘Het gaat erom een waarheid te vinden die waar is voor mij, een idee waarvoor ik wil leven en sterven.’ Grappig genoeg kende ik dat citaat nog niet, ik ga meestal aan de haal met een ander citaat: ‘Durven is even je evenwicht verliezen, niet te durven is jezelf verliezen.’ Dat citaat draag ik met mij mee, want het was het levensmotto van mijn vader. Hij zei dat hij er vaak op had gevaren, of het nu ging om beslissingen in het werk of in de liefde. Als je aarzelde of je iets wel kon of durfde, of wilde, neem dan in overweging wat je verliest als je iets níet doet. In de korte biografie bij het citaat in dit boek lezen we in een notendop over zijn levensloop, met een streng religieuze en melancholieke vader die de zwaarte meegaf aan zijn kinderen. De kern van het citaat zit in de individuele ruimte en verantwoordelijkheid voor het kiezen van je eigen pad.

Tot slot: humor kan dit boek niet worden ontzegd. Het laatste woord is aan de Britse denker Simon Critchley: ‘You’ll never walk alone.’ Nou ja zeg! Dat is een liedje, toch? Jazeker. Critchley is een filosoof van wie ik vermoed dat hij heel misschien toch wel een beetje zou gruwen van een citatenboek, maar er ook meteen de humor van zou kunnen inzien. De voormalig antikraker en punker ken ik vooral van

zijn antizelfhulpfilosofie. Hij schreef een boek met de niet ongeestige titel *How to Stop Living and to Start Worrying*. Daarin viert hij niet de helende zelfhulpkracht van de filosofie, maar moedigt hij juist aan om lekker in je crisis te gaan hangen, want dat ‘zelf’, ach, dat was toch al een fabeltje. Hoe dan ook, dat citaat ‘You’ll never walk alone’ is in dit boek een vrolijke waarheid: we zijn niet alleen, we dragen citaten met ons mee, en sommige zullen je een leven lang lief zijn.

Ik zou zeggen: doe iedere avond voor het slapengaan een citaatje (of twee). Wie weet krijg je dan net als ik destijds nog meer zin om dieper de geschiedenis van de filosofie in te duiken en je eigen Schopenhauer-route te gaan volgen. Veel plezier met dit boek!

Inleiding

Al zolang de mens bestaat hebben we ons afgevraagd hoe we onze aanwezigheid op aarde moeten verklaren en welke plek we innemen in het grotere geheel. Door ons vermogen om te kunnen redeneren zijn we ook in staat ons af te vragen wat de aard en het doel van ons leven zijn. En dat is dus het punt waarop de filosofie in beeld komt.

In een boek met uitspraken van grote filosofen zou je bijvoorbeeld ook de vraag kunnen stellen wat meer invloed heeft gehad: het citaat of de filosoof als mens? Zoals bij alle filosofische kwesties is deze vraag eerder bedoeld als uitgangspunt voor een discussie dan dat er een eenduidig antwoord op is.

Bij de zoektocht naar interessante uitspraken – die ook een duidelijk traceerbare bron hebben, in tegenstelling tot de stimulerende teksten en tips die je dagelijks op internet kunt vinden – is de keuze gevallen op kernachtige en pakkende citaten die de denkrichting van de desbetreffende filosoof omvatten. ‘Ik denk, dus ik ben’, van René Descartes is hiervan een van de mooiste voorbeelden. De overige negenennegentig uitspraken zijn misschien niet allemaal even pakkend, maar geven wel inzicht in de vraagstukken waar deze filosofen zich het hoofd over hebben gebroken.

In sommige gevallen zijn de citaten los komen te staan van hun oorspronkelijke context, en hebben ze een weg gevonden in het dagelijkse spraakgebruik: zoals ‘de banaliteit van het kwaad’ en ‘de geest in de machine’. Wat betreft de diepte en reikwijdte: de citaten zijn afkomstig uit een zo groot mogelijk geografisch gebied en overlappen 2500 jaar geschiedenis.

Doordat de filosofen in chronologische volgorde aan bod komen, zien we hoe denkers of groepen denkers elkaar beïnvloeden en ze op hun beurt allemaal worden beïnvloed door hun dagelijkse omstandigheden. De citaten vertegenwoordigen slechts een bepaald moment of een bepaalde ontwikkelingsfase in het leven van de desbetreffende filosoof, want het zou naïef zijn om ervan uit te gaan dat grote denkers hun meningen niet herzien wanneer de omstandigheden daarom vragen. De begeleidende biografische gegevens plaatsen de citaten in de nodige context, maar iedereen die verder wil zoeken kan putten uit een overdaad aan materiaal in boeken en op internet.

Misschien gaat je belangstelling in eerste instantie uit naar de oosterse filosofie, die zijn oorsprong heeft in het oude China. Het kan ook zijn dat je uitgangspunt de westerse filosofische traditie is, die teruggaat tot het oude Griekenland, maar zeker is dat je al lezende zult ontdekken dat deze twee stromingen grote overeenkomsten vertonen. Terwijl de West-Europeanen aan het einde van het Romeinse Rijk de band met de klassieke wereld kwijtraakten, hebben islamitische filosofen die weer nieuw leven ingeblazen met hun vertaling van de Griekse klassieken, waaraan ze hun eigen denkbeelden hebben toegevoegd. Toen de filosofie vanuit de klassieke

academies geleidelijk aan steeds meer op de buitenwereld werd gericht, ontstond er ook ruimte voor de filosofische benadering van wetenschap en religie, geschiedenis en politiek, rechtspraak, economie en mensenrechten.

Bij de samenstelling van dit boek viel het me op dat alle vrouwelijke filosofen die hierin zijn opgenomen het belangrijk vonden zich uit te spreken over de ondergeschikte rol van de vrouw in de samenleving. Omdat ik ook een vrouw ben, sprak dat mij natuurlijk aan. En wat vind jij? Wie verwoordt jouw gedachten het beste wanneer je deze citaten leest?

Lao Zi

(6e eeuw v.Chr.)

**‘Ook een reis van
duizend mijl begint
bij de eerste stap.’**

Tao Te Tjing, 64

De Chinese filosoof Lao Zi (letterlijk ‘Oude Meester’) is een nogal raadselachtige figuur. Hoewel er weinig over zijn leven bekend is – als hij überhaupt heeft bestaan – wordt Lao Zi in ieder geval beschouwd als de man die het taoïsme heeft gesticht en de aanzet heeft gegeven tot de *Tao Te Tjing* (*Het boek van Weg en Deugd*), dat ongeveer 300 jaar na zijn vermoedelijke dood op schrift werd gesteld.

Volgens de monumentale geschiedenis van China, de *Shiji*, was Lao Zi werkzaam als archivaris aan het hof van de Zhou-dynastie toen hij kennismakte met Confucius, die hem raadpleegde over rituele aangelegenheden. Hierdoor zijn sommige geleerden van mening dat Lao Zi een oudere tijdgenoot van Confucius moet zijn. Sima Qian, de schrijver van de *Shiji*, zegt: ‘Lao Zi heeft de Tao en de deugd gecultiveerd.’ En: ‘Zijn leer was gericht op zelfverloochening en het afwijzen van roem.’ Of je dit nu zonder meer wilt aannemen of niet, vaststaat dat het taoïsme grote invloed heeft en had en Lao Zi als zijn stichter wordt vereerd.

Het taoïsme is zowel een filosofie als een religie, maar kent geen doctrines. Doel is in harmonie te leven met de Tao (‘de weg’) en evenwicht te vinden. Tussen mensen en hun omgeving bestaat een constante wisselwerking, een ritmische stroom waarop alles zich door het leven beweegt. Om deel uit te maken van die stroom dien je de beide grondbeginselen *ziran* (uit jezelf, spontaan) en *wuwei* (niet-handelen) te omarmen. Kortom: als je te hard nadent of je ideeën onder woorden wilt brengen, raak je de weg kwijt.

Pythagoras

(ca. 570-ca. 490 v.Chr.)

‘Het getal is de heerser van vormen en ideeën.’

Jamblichus van Chalkis,
Het leven van Pythagoras
(2e eeuw n.Chr.)

Pythagoras werd geboren op het Griekse eiland Samos en bezocht onder meer diverse leermeesters in Egypte en Babylonië. Rond 530 v.Chr. stichtte hij een gemeenschap in Croton, Zuid-Italië, een soort commune waarin vrouwen en mannen gelijkwaardig waren en alle bezit gemeenschappelijk was. Zijn volgelingen en hij hielden er een ascetische levenswijze op na, waar de rituele reiniging van het lichaam een belangrijk deel van was. Ze hechtten geen waarde aan aardse goederen, maar geloofden wel in zielsverhuizing, oftewel transmigratie. Een ander idee was dat alles wat leefde met elkaar in verbinding stond. Zijn lessen zijn tijdens zijn leven nooit op schrift gesteld en na zijn dood zijn talrijke legendes over hem ontstaan.

Dankzij de stelling die zijn naam draagt, kennen we Pythagoras tegenwoordig voornamelijk als wiskundige. Volgens latere verslagen was hij van mening dat de kosmos geordend was naar het voorbeeld van getallen en zedelijke principes. Nadat hij tot de conclusie was gekomen dat wiskundige verhoudingen de basis vormden voor de harmonieleer, opperde hij dat wiskunde – met de meetkunde als hoogste vorm – vanwege de reinigende eigenschappen het fundament vormde van alles wat er bestond. De onvolmaakte wereld kon begrepen worden door toepassing van wiskundige formules – en dit gold niet alleen voor de wereld maar via de ‘muziek der sferen’ ook voor de hemellichamen.

Pythagoras’ oorspronkelijke ideeën zijn vrijwel niet los te zien van het latere mysticisme, en zijn idee over een zuivere realiteit die onder alles schuilgaat, heeft duidelijk invloed gehad op Plato en andere filosofen.

CONFUCIUS

(551-479 v.Chr.)

**‘Doe anderen niet
aan wat u niet wil dat
zij u aandoen.’**

Gesprekken van Confucius, 15:23

Confucius was afkomstig uit een adellijke familie, maar doordat zijn vader niet lang na Confucius' geboorte overleed, groeide hij op in armoede. De jonge Confucius kreeg al snel bekendheid vanwege zijn grote kennis op het gebied van klassieke rituelen en religieuze gebruiken. Toen hij oud genoeg was ondernam hij een reis naar Lu (in de huidige provincie Shandong in China), de geboorteplaats van zijn vader, waar hij in dienst trad bij een aantal aristocratische families en vervolgens diverse officiële ambten bekleedde.

Op een gegeven moment raakte Confucius in conflict met verschillende gezaghebbende families en in 498 v.Chr. verliet hij Lu. De daaropvolgende twaalf jaar trok hij van hof naar hof, op zoek naar een heerser die hem als raadsman wilde aannemen, en al doende verzamelde hij een legertje volgelingen. Hij keerde terug naar Lu en bracht daar zijn laatste jaren door als leermeester. Na zijn dood verzamelden zijn volgelingen de *Gesprekken van Confucius* als een verslag van de overtuigingen van hun meester.

Dit verslag geeft een beeld van Confucius als een groot leraar, die pleitte voor een stelsel van rituele gebruiken waaruit blijkt dat het ideale sociale bestel het gedrag van het individu in goede banen kan leiden. Verder ontwikkelde hij een systeem van basiswaarden dat geënt was op menselijke deugden en formuleerde hij hoe de politiek en de maatschappij een voorbeeld konden nemen aan de inrichting van het gezin en de staat. In de *Gesprekken* wordt de nadruk gelegd op het belang van een aantal deugden, waaronder medemenselijkheid, rechtvaardigheid, wijsheid en trouw, maar volgens Confucius bestond er geen grotere deugd dan de wederkerigheid – zie de uitspraak die hier wordt geciteerd, als een variant van de ‘gulden regel’ die door alle tijden en culturen van kracht blijft.

Protagoras

(ca. 490-420 v.Chr.)

‘De mens is de maat van alle dingen.’

Geciteerd in *Theaetetus* van Plato

Protagoras werd geboren in Abdera, een belangrijke Griekse nederzetting aan de kust van Thracië. Later was hij regelmatig in Athene te vinden, waar hij tot een van de bekendste sofisten ging behoren. Deze geleerden gaven tegen betaling les in retorica aan mensen die naam wilden maken in het publieke leven.

Zijn bewering ‘De mens is de maat van alle dingen’ is de vroegste uiting van het relativisme – het idee dat er geen externe objectieve maatstaven bestaan en dat de mens zelf moet oordelen over wat hij of zij ziet en voelt. Dit mag behoorlijk voor de hand liggend lijken – alleen jij weet of je de maaltijd die we samen nuttigen lekker vindt, bijvoorbeeld – maar als je deze logica toe wilt passen op begrippen als gerechtigheid, deugd of waarheid dan kan dat nog wel eens verkeerd uitpakken. Maar goed, Protagoras was dus van mening dat in wezen niets goed of slecht is. En verder was het zinloos om af te gaan op wat de goden goed of slecht vonden, want er was geen enkel bewijs dat ze bestonden.

Van sofisme is het maar een kleine stap naar sofisterij (drogredenering), een nogal negatief begrip, want Protagoras mocht dan bekendstaan als een eerlijk mens met goede bedoelingen, zijn ideeën boden alle ruimte om verkeerd te worden geïnterpreteerd door iedereen die recht wilde praten wat krom was. Protagoras’ ideeën werden later door Socrates onderuitgehaald in Plato’s *Protagoras*, een van de socratische dialogen, en door de komedieschrijver Aristophanes bekritiseerd in *De vogels*. Maar niemand kan ontkennen dat Protagoras het relativisme en agnosticisme een flinke zet heeft gegeven.

Socrates

(ca. 470-399 v.Chr.)

**‘Een leven dat niet
onderzocht wordt, is het niet
waard geleefd te worden.’**

Geciteerd in de Apologie van Socrates van Plato

Hoewel Socrates geen boeken heeft nagelaten en geen filosofische school heeft gesticht, wordt hij toch algemeen beschouwd als de grondlegger van de westerse filosofie. Dat komt omdat hij als eerste de filosofie loskoppelde van de speculaties over het ontstaan van het heelal en zich richtte op de bestudering van de ethische en morele voorschriften die het menselijk gedrag kunnen ondersteunen.

De meeste informatie over Socrates' denkbeelden – of

liever gezegd de manier waarop hij tot die denkbeelden kwam – is afkomstig van Plato, een van zijn leerlingen en net als Socrates een Athener en filosofisch zwaargewicht. In Plato's boeken vinden we de dialogen tussen Socrates en een reeks uiteenlopende personen met als doel fundamentele begrippen als rechtvaardigheid, moed, matigheid, wijsheid en medeleven – door Socrates 'deugden' genoemd – te onderzoeken. Volgens Plato beweerde Socrates dat hij zelf niets wist, maar het was zeker niet zijn streven om niets te weten. Hij wilde mensen uitdagen hun ideeën te verdedigen door middel van logica om zo de tegenstrijdigheden en zwakke plekken in hun argumenten tegen het licht te kunnen houden. Zodra mensen zich hadden weten te bevrijden van de verkeerde logica waren ze in staat definities te formuleren van de deugden die, algemeen toepasbaar, ten grondslag lagen aan het grootste morele goed.

Alles draaide om een rechtschapen leven, maar helaas pakte dit voor Socrates verkeerd uit: zijn niet-aflatende kritiek op populaire zienswijzen bracht hem op ramkoers met de Atheense staat. Hij moest terechtstaan en werd schuldig bevonden aan het introduceren van nieuwe goden en het bederven van de jeugd. Socrates koos voor de gifbeker en stierf.

Plato

(ca. 427-347 v.Chr.)

‘Verwondering is het gevoel van een filosoof, en de wijsbegeerte begint met verwondering.’

Theaetetus

Plato werd geboren in een invloedrijke familie in Athene. Eigenlijk was er een politieke carrière voor hem weggelegd, maar zodra hij bij Socrates in de leer ging, zorgde dat voor een radicale ommezwaai. Diep geraakt door de veroordeling en dood van zijn leermeester keerde Plato Athene ruim tien jaar de rug toe. Toen hij uiteindelijk terugkeerde stichtte hij de Academie, waar filosofische, wiskundige en wetenschappelijke ideeën werden bestudeerd. Doel was het leiden van een evenwichtig leven en het stichten van een rechtvaardige staat.

Het grootste deel van Plato's werken bestaat uit dialogen waarin Socrates in elke discussie de waarheid naar boven wil halen door de diverse gesprekspartners aan een kruisverhoor te onderwerpen. Met deze rigoureuze, nietsontziende methode van ondervragen, schied Plato een kader dat sindsdien de westerse filosofie heeft beïnvloed.

Volgens Plato waren alle aardse dingen slechts een bleke afspiegeling van hun onveranderlijke, volmaakte versies, ‘vormen’ of ‘ideeën’ genoemd. De mensen zijn als gevangenen in een grot, en ervaren de wereld alleen via schaduwen op de muur. Het is de taak van de filosoof om degenen die daartoe in staat zijn naar het licht van de ware kennis te leiden. Alle aardse dingen en volmaakte vormen kunnen net als het menselijk lichaam en de onsterfelijke ziel onafhankelijk van elkaar bestaan. De ziel bestaat uit drie componenten: een deel dat streeft naar de bevrediging van de primaire behoeften, een deel waarin de moed tot het verrichten van daden zetelt, en een deel dat het intellect vertegenwoordigt. Het gaat erom deze drie factoren in balans te houden: dat is wijsheid. Deze delen komen ook overeen met sociale gelederen: heersers, soldaten en burgers. In een harmonieuze, rechtvaardige maatschappij kent elke klasse zijn plaats, met filosofen die de heersers terzijde staan bij het vervullen van hun taak.

Diogenes

(ca. 400-323 v.Chr.)

**‘Ik ben op zoek
naar een mens.’**

Diogenes Laërtius, *Leven en leer
van beroemde filosofen* (3e eeuw n.Chr.)

Nadat Diogenes was verbannen uit zijn geboorteplaats Sinope (in het huidige Turkije) vestigde hij zich in Athene. Daar ging hij in de leer bij de filosoof Antisthenes, die op zijn beurt een leerling van Socrates was geweest. Samen met Antisthenes was Diogenes de grondlegger van een filosofische stroming die bekend werd als het cynisme.

Er bestaan geen verslagen uit die tijd, maar we beschikken wel over eindeloos veel verhalen over Diogenes' aversie tegen alle comfort, om maar te zwijgen van gezellige

omgangsvormen. Er wordt beweerd dat hij in een ton woonde, 'als een hond' (honds, *kunikos* in het Oud-Grieks, waar het woord cynisme van is afgeleid) en er geen been in zag om in het openbaar te urineren. Toen Alexander de Grote hem eens vroeg wat hij voor hem kon doen, verzocht Diogenes de heerser van de toenmalige wereld uit de zon te gaan omdat hij een schaduw over hem wierp. Plato's definitie van de mens, 'een tweevoeter zonder veren', bracht Diogenes op het idee de beroemde filosoof met een geplukte kip te verrassen. Wat het citaat betreft: Diogenes liep vaak op klaarlichte dag met een lantaarn in zijn hand door Athene. Gevraagd naar de reden, antwoordde hij dat hij op zoek was naar een eerlijk mens.

Achter al deze buitenisigheden gaan de grondbeginselen van het cynisme schuil. De nadruk ligt hierbij op zelfredzaamheid en ascetisme, noodzakelijk om met een heldere geest een natuurlijk leven te kunnen leiden. Diogenes vond dat mensen door de beschaving in de verleiding waren gekomen er een verkeerde levenswijze op na te houden en dat ze terug moesten naar de basis: eten wanneer je honger hebt, slapen wanneer je moe bent en gewoontes uit de weg gaan. Het begrip cynicus is in de loop der tijd qua betekenis wel veranderd en is tegenwoordig van toepassing op iemand die niet gelooft in het goede in de mens.